

ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Бессонова Ольга Леонідівна

Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на матеріалі іменників-назв особи в англійській, французькій та українській мовах)

Спеціальність 10.02.19. - «Теорія мовознавства»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Донецьк - 1995

АВ 32.332

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі
Дніпропетровського державного університету.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00509831 (Q)

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор

Каліущенко В.Д.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Прокопчук О.О.

кандидат філологічних наук,

доцент Сенів М.Г.

Провідна установа - Дніпропетровський державний університет

Захист відбудеться "16" травня 1995 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068.06.04 у Донецькому державному університеті за адресою: 340000, вул.Університетська, 24.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Донецького державного університету.

Автореферат розіслано "10" квітня 1995 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Луценко М.О.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Дисертація присвячена вивченню оцінки як семантичного компонента лексичного значення іменників-назв особи (далі НО) в англійській, французькій, українській мовах, таких, як англ. *imposter* 'шахрай', франц. *convoiteur* 'заздрісник', укр. джигун. Ця проблема являє великий інтерес, тому що природа та статус оцінки в семантичній структурі різних мовних одиниць, а також інші аспекти цього складного та багатогранного явища викликають численні дискусії серед лінгвістів. Це явище є об'єктом досліджень в різних мовах (див., наприклад, роботи Вольф 1985 - в португальській мові, Телия 1986, Зубов 1974, Квасюк 1985, Кошель 1980, Кузьмін 1980, Френкель 1982 - в англійській мові, Кувашова - у французькій мові, Арутюнова 1988 - в іспанській мові та ін.). Разом з тим відсутні дослідження зіставного характеру. Отже, розробка моделі опису цього явища в зіставному плані є актуальною. Зіставний аналіз допоможе висвітлити універсальні характеристики оцінки, а також побачити специфічне відбиття оцінки в структурі кожної із зіставлених мов. Дослідження проводилось на матеріалі мов трьох груп індоєвропейської родини: германські мови - англійська, романські мови - французька, слов'янські мови - українська.

Актуальність дослідження обумовлена також важливістю вивчення оцінної лексики як комунікативно-значимого системного угруповання лексичного складу мови, потребою подальшого більш поглибленого розгляду структури лексичного значення, конкретного визначення характеру та статусу оцінки як одного з компонентів, що складають зміст слова. Традиційно проблема досліджувалась на матеріалі прикметників, фразеологізмів. Вибір іменників як об'єкту дослідження зумовлений з рядом причин. По-перше, оцінний компонент іменників досліджений не в повній мірі, по-друге, їх оцінне значення

проявляє себе в структурно більш складній номінації, завдяки чому утворюється значення з великим експресивним потенціалом. По- третє, оцінні іменники-НО багатоаспектні. Значення особи є кардинальним для класифікації всієї лексичної системи - всесвіт сприймається через людину. В лексичній системі категорія особи відтворюється в лексичному значенні різних класів слів. В іменниках - це ознака, яка входить безпосередньо «в лексичне значення даного імені і яка відрізняє особу від предмета» (Шахматов 1941:446, див. також роботи Ушакова 1979, Томашевська 1985). Таким чином, оцінні іменники-НО - значний пласт лексики, і це свідчить про поширеність цього явища.

Метою пропонованого дисертаційного дослідження є порівняльний опис оцінного компонента лексичного значення слова. З такої постановки питання випливають наступні **завдання**:

1) лексико-семантична класифікація оцінних НО за основними ономазіологічними ознаками,

2) встановлення структурних та семантичних типів оцінних іменників-НО та визначення їх продуктивності,

3) встановлення системних рис в структурно-семантичній організації шара оцінної лексики, що обумовлює визначення залежностей:

а) між структурними та семантичними типами,

б) між лексико-семантичними групами (далі ЛСГ) та семантичним типом оцінки,

в) між ЛСГ та вираженням семи статі,

г) між ЛСГ та видами семантичного зв'язку, між базовим та оцінним значенням,

д) між вираженістю семи статі та типом оцінки;

4) визначення лексикографічних критеріїв презентації оцінки

у словнику.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному семантико-прагматичному підході до оцінного компонента лексичного значення, а також визначається матеріалом, оскільки даний шар лексики ніколи не був об'єктом спеціального дослідження ні в окремих мовах, ні в плані зіставлення.

Теоретична значимість роботи полягає в розробці методики опису оцінного компонента значення та її перевірки на матеріалі споріднених мов, у виявленні закономірностей, які відбивають універсальний характер даного явища та його специфіку в окремих мовах. Результати дослідження та методика лексикографічної презентації різних типів оцінки можуть бути використані для дослідження оцінного компонента значення інших частин мови в різних мовах, а також при проведенні зіставних досліджень.

Основний **матеріал** дослідження склали оцінні іменники найменування особи, виявлені методом суцільної вибірки, бо повнота матеріалу «важлива тому, що окремі спостереження над тим чи іншим фактом мови не дадуть можливості правильно оцінити його системні зв'язки та його місце в структурній організації даної мови» (Ярцева 1986:4). Перевагу було віддано Oxford Advanced Learner's Dictionary (далі OALD), Petit Robert (далі PR), українсько-російському словнику за редакцією В. С. Ільїна (з перевіркою за 11-томним тлумачним словником) у зв'язку з тим, що їх послідовно синхронний характер дозволяє одержати загальну картину використання лексики названих мов. Ці словники зручні для досягнення мети даного дослідження, оскільки мають ремарки стилістичного характеру. Зібрані в процесі дослідження матеріали в англійській мові складають 606 слів-оцінних іменників, або 1,3% від загально-го корпусу словника (OALD); у французькій мові - 1280 слів, або

2,6% (PR), в українській - 1291 слово, або 2,6% (словника за редакцією В. С. Ільїна). Обсяг словників можна зіставляти - він складає від 50 до 55 тис. слів.

Практична цінність роботи визначається тим, що узагальнений в дисертації матеріал та висновки можуть бути використані при викладанні різних аспектів іноземної мови та у лексикографічній практиці - при укладанні словників різних типів, для створення комунікативних дефініцій (щоб той, хто вивчає іноземну мову, міг отримати максимум інформації щодо того, які конотації або асоціації викликає те чи інше слово у носія мови, відповідно, в якій ситуації можливе його вживання). Результати можуть знайти відбиття в теоретичних курсах та на семінарських заняттях з загального мовознавства, лексикології та лексикографії.

У дисертації вжита система **методів дослідження**, кожний з яких дозволяє не тільки уточнювати, але й конкретизувати одержані результати, що підвищує їх достовірність та надійність. Зокрема були використані:

1) компонентний аналіз - для виділення угруповань оцінних іменників за тематичним принципом;

2) словотворчий аналіз, на основі якого були встановлені відношення словотворчої похідності, визначені структурні типи оцінних іменників-НО;

3) трансформаційний аналіз, за допомогою якого визначалися структурні типи оцінних іменників;

4) кількісний аналіз, за допомогою якого визначалася продуктивність тематичної групи.

Дослідження проводилось у синхронному плані із залученням елементів діяхронії: використовувалась етимологічна характеристика твірних основ та афіксних морфем для розкриття

специфіки вираження оцінки за допомогою словотворчих засобів, а також механізмів оцінних номінацій.

У проведеному дослідженні використовувалося поняття словотвірного типу, під яким мається на увазі об'єднання похідних слів, що передбачає спільність двох основних ознак: а) загальний дериваційний афікс; б) словотвірне значення (див. Лопатін 1977, 1987, Улуханов 1979).

У пропонованій роботі продуктивність розглядається як кількісна характеристика моделі (Кубрякова 1972).

На захист виносяться такі положення:

1. Структурні особливості названих мов (англійська, французька, українська) впливають на кількісне співвідношення НО таким чином: менша кількість НО в англійській мові пов'язана з її нерозвиненою системою словотворення, і, відповідно, більша кількість НО в українській та французькій мовах обумовлена великою кількістю суфіксів, частина з яких формує НО з оцінним значенням.

2. Суфіксні НО продуктивніші в українській мові у порівнянні з англійською та французькою мовами і мають в основному емоційний характер, що пов'язано з великою кількістю оцінних суфіксів та їх емоційним забарвленням у структурі цієї мови. В англійській та французькій мовах суфіксні утворення мають переважно раціональний характер, оскільки в англійській та французькій мовах суфікси, що беруть участь в утворенні НО, нейтральні у вираженні оцінки і не мають самостійного оцінного значення. Оцінний зміст в основному закріплено за кореневою морфемою.

3. В досліджених мовах переважають в різній мірі непохідні оцінні НО, в тому числі запозичення (в англійській мові - 50% від загальної кількості оцінних іменників-НО, в українській та

французькій - 45,4% та 33% відповідно). Запозичення несуть особливе змістове навантаження, надають оцінному значенню експресивного та стилістичного забарвлення. Основною мовою-джерелом оцінних НО в англійській мові є французька (англ. *bête noir* 'опудало, бридка людина'), у французькій - латина, італійська (фран. *virtuose* 'виртуоз'), в українській - латина, грецька, німецька, англійська, але мовою-посередником виступає російська (укр. гетера, джентльмен). Найбільша кількість запозичень помічена: в англійській, французькій мовах в ЛСГ за ознакою поведінки, характеру, здібностей, за соціально-майновою ознакою, в групі іменників, які називають міфологічні та казкові істоти, а також у ЛСГ назви тварин-найменування особи - у французькій мові; в українській - в ЛСГ за ознакою поведінки, характеру, релігійно-політичною ознакою, в ЛСГ іменників, які називають міфологічні та казкові істоти, назви тварин-найменування особи.

4. В розглянутих мовах встановлено 13 основних груп оцінних НО, виділених на основі таких ономаціологічних ознак:

1) поведінка, моральні якості, характер (франц. *abatteur* 'хвалько'), 2) характер стосунків між людьми, а саме, сімейно-родинні, дружби, кохання таке інше (укр. татусик, англ. *hubby* 'чоловік'), 3) сфера діяльності (франц. *écrivain* 'писака'), 4) здібності (англ. *crack* 'першокласний фахівець'), 5) вік (укр. стариган), 6) зовнішність (укр. страхопуд), 7) соціально-майнова ознака (франц. *va-nu-pieds* 'голота'), 8) світогляд, релігійно-політична ознака (франц. *chauvin* 'шовініст'), 9) расово-етнічна або національна ознака (англ. *digger* 'знев. австралієць'), 10) фізичний стан особи (англ. *cock* 'каліка'), 11) абстрактне найменування особи (укр. надія (про людину)), 12) назви міфологічних та казкових істот (франц. *putphe* 'німфа (про красиву жінку)'),

13) назви тварин-найменування особи (англ. monkey 'мавпа, пустун, шибеник (про дитину)'). Найбільш продуктивною в усіх мовах є група за ознакою поведінки, моральних якостей, характеру, світогляду, оскільки ця сфера є найбільш важливою ділянкою оцінної шкали, за якою дається оцінка людині в усіх мовних колективах.

5. В усіх мовах переважають іменники негативної оцінки (у французькій мові вони складають 80% від загальної кількості іменників-НО, в українській та англійській мовах - 77% та 76% відповідно). Абсолютна перевага негативної оцінної лексики пов'язана з асиметричним характером оцінної шкали, де нормою є переважно позитивна оцінка. Таким чином, увага мовців концентрується на відхиленнях від норми.

6. Усічення в англійській, французькій, українській мовах та редуплікація в англійській та французькій мовах мають емоційний характер.

7. Семантичні типи оцінки пов'язані з характером лексико-семантичних груп, а саме: назви особи за ознакою поведінки, моральних якостей, за родом діяльності, світогляду, за релігійно-політичними поглядами пов'язані з раціональною оцінкою, за віковою ознакою - з емоційним типом, група іменників-назв міфологічних та казкових істот пов'язана із мішаним типом оцінки.

Апробація роботи. Результати досліджень обговорювалися на засіданнях кафедри німецької мови Донецького державного університету, на засіданнях науково-теоретичних семінарів, наукових конференціях ДонДУ (1993, 1994, 1995), на міжнародній науково-практичній конференції «Донбас та Приазов'я: проблеми соціального, національного та духовного розвитку» (травень 1993, м. Маріуполь).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох глав, висновків, списку використаної літератури (містить 226 назв), додатку. В роботі наведені 11 таблиць, є схеми. У Вступі обгрунтовується актуальність теми дослідження, формулюються завдання роботи, характеризується матеріал, методи дослідження, визначається її новизна та теоретична значимість. У I главі «Теоретичні проблеми оцінки як компонента лексичного значення» розглядаються основні аспекти цього багатогранного явища, пропонується класифікація семантичних типів оцінки. У II главі «Структурно-семантичні типи іменників з оцінним значенням» здійснено опис оцінного компонента стосовно ряду виділених ознак в англійській, французькій та українській мовах. У III главі «Порівняльна характеристика структурно-семантичних типів іменників з оцінним значенням в англійській, французькій, українській мовах» досліджуються та описуються універсальні ознаки, а також розбіжності, які вказують на варіантність мов. У Висновках узагальнюються основні результати проведеного дослідження та намічаються шляхи подальшої розробки розглянутих проблем. Додаток містить список англійських, французьких, українських оцінних іменників-назв особи.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Глава I. Категорія оцінки є універсальною, тому що немає мови, в якій не існувала б уява про «добре»/«погане». Як зазначає В. В. Виноградов, «слово не тільки містить граматичні та лексичні предметні значення, а й водночас висловлює оцінку

суб'єкта» (Виноградов 1977:21). Оцінка може розглядатися двопланово: як категорія логіки та як лінгвістична категорія. В логіці оцінка визначається як судження про цінності (Івін 1976). Оцінити - означає висловити думку про цінності або значення кого-небудь чи чого-небудь. Основна сфера значень, які звичайно співвідносяться з оцінними, пов'язана з ознаками «добре»/«погано». З предикатами «добре»/«погано» пов'язане уявлення про оцінку і в лінгвістиці. Оцінне значення розуміється як «інформація, що містить в собі відомості про ціннісне відношення суб'єкта мови до визначених властивостей означуваного, виділених з оглядом на той чи інший аспект якогось об'єкту» (Телия 1986:54). Оцінка дається за різними ознаками («істина»/«неістина», «важливість»/«неважливість»), проте основна сфера оцінних значень пов'язана з ознакою «добре»/«погано» (англ. pig 'свиня (про людину)', франц. perroquet 'папуга (про людину)', англ. loafer 'нероба').

Одним з елементів структури оцінки є аксіологічна шкала, яка може бути представлена у вигляді асиметричної опозиції «позитивної» і «негативної» оцінки. Її асиметричність впливає з того, що нормою є переважно позитивна оцінка.

Оцінка може займати різне місце в структурі значення слова або його лексико-семантичного варіанта. Вона може бути компонентом денотату або конотату, а також може пронизувати обидва аспекти лексичного значення слова. В даній дисертації пропонується класифікація семантичних типів оцінки залежно від характеру критерію оцінної кваліфікації, яку здійснює об'єкт (за основу беремо класифікацію Хидекель, Кошель 1981:9). У класифікації виділені 3 типи оцінки. По-перше, це **раціональна оцінка**, яка орієнтується на референт і визначається на основі притаманних денотату властивостей (англ. recidivist 'рецидивіст',

gangster 'гангстер'). Шкала раціональної оцінки має вид опозиції «норма»/«не норма», яка може бути розгорнута у вигляді протиставлень «доречно»/«недоречно», «правдиво»/«неправдиво», «добре»/«зле» і т. д. Раціональна оцінка або оцінка у денотаті, як правило, виражена у дефініції. Маркери оцінювання у дефініції поділяються на 2 містки категорії: «добре» і «погане». Вибір слів ґрунтується на принципі наявності семи «хороший»/«поганий» у значенні слова. В результаті аналізу були виділені 2 групи слів: 1) безпосередньо оцінні слова (маркер оцінки міститься безпосередньо в дефініції, наприклад, англ. pig 'свиня' - 1. domestic and wild animal; 2. (colloq) **dirty, greedy or ill-mannered person** '1.свійська або дика тварина); 2.(розм.) **гидка, жадна, невихована людина**') і 2) похідні оцінні слова (для виявлення оцінки потрібні подальші перетворення дефініції, наприклад, англ. loafer 'нероба' - a lazy person, **idler** → **idle; inactive, motionless, do-nothing** 'нероба → ледачий, неактивний, нерухливий, той, хто нічого не робить').

Другий тип оцінки орієнтований на емоційне ставлення того, хто говорить, до предмета оцінки. У зв'язку з відсутністю конкретного визначення емоцій та їх різнобарв'ям емоційно-оцінна шкала має досить загальний вигляд. Основною опозицією шкали є протиставлення «засудження/схвалення», що імплікує трансформовану «плюс/мінус» оцінку. Подальша класифікація **емоційної «+» оцінки** передбачає виділення таких підтипів: 1) пестливість (частіше за все стосується жінок, дітей, наприклад, в англ. birdie 'пташка'), 2) пустотливість (англ. goly-poly 'пампушечка (про товсту людину)'), 3) захоплення (англ. virtuoso 'віртуоз'), 4) схвалення, співчуття (англ. belle 'красуня'), 5) жартівливість (англ. lord 'жарт. володар (про чоловіка)'). **Тип емоційної негативної оцінки** може бути представлений у

вигляді таких оцінок: 1) осудлива (англ. *cad* 'грубіян'), 2) зневажлива (англ. *brat* 'відприск'), 3) знищувальна (англ. *mummy* 'негритянка'), 4) презирлива (англ. *sigrah* 'презирл. пане'), 5) лайлива (англ. *witch* 'відьма'), 6) образлива (англ. *darkey* 'чорношкірий'). Як показав аналіз матеріалу, спостерігається розрив між широкою шкалою емоційних оцінок з відтінками від пестливості до зневажливості та лексикографічною практикою, в ході якої укладачі словників узагальнюють різні емоції, об'єднуючи їх однією ремаркою (наприклад, такі емоції, як зневага, приниження маркуються у OALD словом *derogatory* 'зневажливо'). Таким чином, емоційно-оцінна шкала реалізована у словнику неадекватно і доцільно буде створювати більш розгалужену систему позначень, для фіксування різних емоцій.

Оцінка займає різні місця в структурі значення слова: може бути компонентом денотата або конотації, тобто щодо одних сфер діяльності суб'єкт актуалізує установки логічного сприйняття, щодо інших - чуттєво-образного. Однак коли судження та переживання знаходяться в органічній єдності, йдеться про **раціонально-емоційний тип** оцінки (франц. *perroquet* 'папуга (про людину)', англ. *tug* 'простак').

Поняття оцінки тісно пов'язане з вираженням емоційного ставлення людини до об'єкта висловлювання. Даючи оцінку, мовець висловлює своє позитивне або негативне ставлення за будь-якою ознакою. Отже, у структурі значення слова оцінка пов'язана передовсім з емоційним компонентом конотації. Цей зв'язок реалізується в емоційному типі оцінки і маркується у словниках різними ремарками, наприклад, франц. *plaisant* 'жартівливо'. Однак значна частина оцінної лексики потенційно зв'язана з емоційним компонентом. Функціонуючи в контексті, слово може актуалізувати потенційну емотивність.

Визначення статусу оцінного компонента у семантичній структурі слова сусідить з проблемою тлумачення конотативного аспекту значення. Конотативні компоненти можуть бути виділені як у денотативній, так і у конотативній частині семантики, тому що у семантиці слова не може бути компонентів, які взагалі ні з чим у предметному світі не співвідносяться.

Вирішення питання про статус оцінки в семантичній структурі слова пов'язане з проблемою співвідношення семантики та прагматики. Інтеграцію цих понять здійснюють прагматичні компоненти (до яких належить оцінка), що функціонують в межах сукупної семантики слова. Відношення між семантикою та прагматикою можуть мати подвійний характер: 1) **включення**, тобто прагматичні компоненти функціонують у межах сукупної семантики слова; 2) **комплементарними**, або додатковими, за провідної ролі семантичного аспекту. Таким чином, прагматичні компоненти не формують окремих аспектів значення і можуть співвідноситися з денотатом, з конотацією, а також пронизувати обидва аспекти значення. Співвідносячись з денотатом, такий прагматичний компонент, як оцінка, буде мати раціональний характер, тобто буде пов'язаний з концептуальною картиною світу. Співвідносячись з конотацією, оцінка буде носити емоційний характер, тобто буде пов'язана з ціннісною картиною світу.

У **II главі** основну увагу приділено опису структурно-семантичних типів іменників з оцінним значенням у досліджуваних мовах. У висновках до кожної окремої мови експліковані найбільш важливі положення, що ґрунтуються на детальному аналізові матеріалу. У тому числі наступні: 1) про кількісну продуктивність лексико-семантичних груп у тематичній групі «назви особи»; 2) про продуктивність структурних типів оцінних НО; 3) про співвідношення семантичних типів оцінних НО; 4) про

кореляції: а) структурних типів та ЛСГ, б) значення із структурним типом; 5) про співвідношення однозначних та багатозначних оцінних іменників; 6) про способи створення оцінного значення та види семантичного зв'язку між оцінним ЛСВ та базовим значенням; 7) про роль та місце компонента статі у семантичній структурі оцінних НО, та його взаємозв'язок з іншими компонентами.

За змістом **III глава** продовжує попередню, тому що в ній здійснено зіставний аналіз структурно-семантичних типів оцінних НО в досліджуваних мовах. Як показав аналіз матеріалу, кількісні розбіжності оцінних НО в мовах набору зв'язані із структурними особливостями мов, а саме з нерозвиненою системою словотворення в англійській мові. Інакше кажучи, велика кількість оцінних суфіксів і, відповідно, оцінних НО у французькій та українській мовах обумовлена самою системою словотворення. Зіставлення кількісних даних свідчить про те, що найбільш численною у досліджуваних мовах є лексико-семантична група, виділена за ознакою моральних якостей, поведінки, характеру (у французькій мові оцінні НО даної групи складають 42% від загальної кількості одиниць вибірки, в українській та англійській мовах - 34,7% та 28% відповідно). Ця група найбільш продуктивна у всіх мовах набору, оскільки дана сфера є найбільш важливою ділянкою оцінної шкали, за якою дається оцінка людини у всіх мовних колективах (англ. liar 'брехун', франц. profiteur 'спекулянт'). В інших ЛСГ відмічені кількісні розбіжності, пов'язані з акцентуванням різних ознак, які відбивають національно-культурні особливості, подекуди закріплені лексикографічно.

Утворення оцінних НО проходить у рамках закономірностей, притаманних системам словотворення мов набору. Аналіз матеріалу показав, що у всіх мовах набору, але по-різному

домінують непохідні лексеми, включаючи запозичення (пор.: англ. мова - 50% від загальної кількості оцінних НО, франц. мова - 33,5%, укр. мова - 45,4%). Оцінні НО-запозичення несуть особливе змістовне навантаження, надають мовленню експресивного та стилістичного забарвлення, змінюючи при цьому ті властивості, які кожне таке слово мало в мові-етимоні. Семантична структура запозичення розширюється: воно може набувати оцінного значення, якого не мало у вихідній мові (англ. *poivreau riche* 'букв. нувориш, презир. багатий вискочка'). Основним джерелом оцінних НО-запозичень в англійській мові є французька мова (англ. *bête noire* 'букв. опудало, гидка людина'), у французькій - латина, італійська (франц. *traître* 'зрадник'), в українській - латина, грецька, англійська. Однак мовою-посередником є російська (укр. джентльмен, гетера). Найбільшу кількість запозичень виділено в англійській та французькій мовах у ЛСГ за ознакою поведінки, характеру (англ. *glutton* 'ненажера, жадна людина', франц. *gigolo* 'розм. альфонс'), здібностей (англ. *genius* 'геній', франц. *patate* 'букв. картопля, дурень, столоп'), за соціально-майновою ознакою (англ. *tycoon* 'магнат'), в групі імен з «пустим денотатом»¹ (англ. *goblin* 'домовий'), а також у ЛСГ назви тварин-найменування особи у французькій мові (франц. *âne* 'віслук'), в українській мові - в ЛСГ за ознакою поведінки, характеру (укр. аферист), релігійно-політичною ознакою (укр. демагог), імен з «пустим денотатом» (укр. фурія), назви тварин-найменування особи (укр. індик, кабан).

Друге місце за ступенем продуктивності у всіх досліджуваних мовах посідає суфіксний тип. Суфіксні НО більш продуктивні в

1. Термін А. А. Уфімцевої (1986:128).

українській мові у порівнянні з англійською та французькою мовами і відрізняються емоційним характером, що пов'язано з більшою кількістю оцінних суфіксів та їх емоційним забарвленням у структурі цієї мови: укр. батенько, мамонько, сестриця (суфікси -еньк(о), -оньк(о), -иця та інші). Той факт, що суфікси, які беруть участь в утворенні оцінних НО в англійській та французькій мовах, нейтральні у вираженні оцінки та позбавлені самостійного значення, обумовлює раціональний характер суфіксного утворення у цих мовах, наприклад, англ. *adventurer* 'авантюрист'.

Відзначається різна кількість словотворчих формантів в мовах набору. З 140 іменникових суфіксів в українській мові (за даними Циганенко 1982) в утворенні оцінних НО беруть участь 44, серед них 20 мають оцінний характер. За українською мовою щодо кількості оцінних суфіксів йде французька мова (10 суфіксів) (в цілому в утворенні оцінних НО у французькій мові з 73 називних суфіксів (за даними Petit Robert) беруть участь 29), а саме, оцінними є суфікси -ot (франц. *ballot* 'баламут'), -ard (франц. *richard* 'багач') та інші. Найменша кількість оцінних суфіксів відмічена в англійській мові (5) (в цілому з 62 називних суфіксів (дані БАРС) в утворенні оцінних НО бере участь 21 суфікс). Оцінні суфікси можуть виражати різні відтінки значення. Наприклад, суфікс -ard надає слову зневажливого значення (англ. *laggard* 'вайло'), -ster - іронічний відтінок (англ. *oldster* 'стариган'). Суфікси -ling та -y полісемантичні і можуть виконувати різні функції: -ling - надавати слову емоційного значення зменшеності (англ. *darling* 'дорогесенька') та виражати негативну оцінку (англ. *underling* 'дрібна сошка').

Всі інші структурні типи оцінних НО малопродуктивні.

Результати аналізу свідчать, що в кожній із мов набору в тій

чи іншій мірі переважає раціональний тип оцінки (в англійській мові оцінні НО даного типу складають 59% від загальної кількості одиниць вибірки, а у французькій та українській мовах - 48,9% та 42% відповідно). Аналіз лексикографічних критеріїв, на яких ґрунтувалася класифікація типів оцінки, свідчить про єдність підходів до лексикографічної презентації цього типу оцінки, про намагання подати його з максимальною експліцитністю, про перевагу раціонального в мові. Другим за продуктивністю виступає мішаний тип оцінки. В українській мові оцінні НО мішаного типу складають 41,2% від загальної кількості проаналізованих слів, у французькій та англійській мовах - 37,4% та 20,4% відповідно. Кількісні розбіжності у даному типі в мовах набору пов'язані з великою експресивністю, метафоричністю української та французької мов у порівнянні з англійською. Цей мовний факт закріплено лексикографічно. Третє місце за продуктивністю посідають НО емоційного оцінного типу. В англійській мові вони займають 14,3% від загальної кількості лексем, в українській та французькій мовах - 8,7% та 8,4% відповідно. Виявилось складним чітко розподілити емоційні оцінні найменування за аксіологічною шкалою, тому що котрі з них виражають декілька емоцій, їх забарвлення різнокольорове. Аналіз матеріалу показав, що не кожний з виділених емпірично типів емоційної плюсоцінки та емоційної мінус-оцінки відображений у словнику. Це пов'язано з існуванням таких (недостатньо розгорнутих) систем позначень, які не дозволяють адекватно описати різноманітність емоцій, фіксованих мовами. Наприклад, українські оцінні НО, що висловлюють такі емоційні відтінки, як засудження, презирство, лайлива оцінка, маркуються позначкою «зневажливо». Уявляється бажаним спрямувати, чітко деталізувати емоційні відтінки значення за допомогою більш точних дескрипцій, пор. укр. пелех

(зневажл.). Особливе місце в емоційному типі групи слів сленгу, аргю, а також розмовної лексики обумовлено специфічним характером її протиставлення стандартам та нормам літературної мови. Стилістично забарвлені, охоплюючи велику кількість понять, слова даної групи повинні супроводжуватися у словниках додатковою інформацією, тобто дескрипціями «зневажливе», «образливе», «нетактовне» та інше.

Дослідження показало, що значна перевага негативної лексики (дані див. на с. 9) обумовлене асиметричним характером аксіологічної шкали. Оскільки все позитивне у нашій свідомості сприймається як норма, увага мовців концентрується на відхиленнях від неї.

Семантичні типи оцінки пов'язані з характером лексико-семантичних груп: назви особи за ознакою поведінки, моральних якостей, роду діяльності, релігійно-політичною ознакою та світоглядом пов'язані з раціональною оцінкою (англ. renegade 'ренегат', франц. sabotin 'поганий актор', укр. брехун, боягуз), за ознакою віку - з емоційним типом (укр. маля, хлопча), група імен з «пустим денотатом» пов'язана із мішаним типом оцінки (франц. fée 'прям. пер. фея', англ. demon 'демон').

В мовах набору відмічено зв'язок значення із структурним типом. Раціональний тип є характерним для непохідних іменників (франц. mécène 'меценат'). Також раціональний характер має суфіксне творення імен в англійській та французькій мовах (англ. liar 'брехач', франц. bâfreur 'ненажера'), а в українській мові суфіксні утворення мають емоційний характер, що обумовлюється великою кількістю оцінних суфіксів в структурі цієї мови (укр. злодіюга, татусь). Усічення у всіх мовах набору, навпаки, має емоційний характер (франц. sabot 'акторчик', англ. rake 'гультай'). Редуплікація в англійській та французькій мовах пов'язана

з аналогічним типом (англ. fuddy-duddy 'бурчун'). Зв'язок між мішаним типом оцінки та будь-яким номінативним процесом відсутній.

В ЛСГ, виділених за ознакою віку, зовнішності, оцінний компонент регулярно взаємодіє із семою статі. У всіх мовах набору сема статі подається трьома варіантами -компонентами чоловічої статі, жіночої статі та недиференцованим. Сема статі включена в тому чи іншому вигляді у словникову дефініцію. Французька та українська мови через свої морфологічні особливості мають більшу кількість засобів вираження статі. Компонент статі може бути виражений за допомогою суфіксів чоловічого та жіночого роду (франц. *gouspéteur*, *-se* 'скандаліст, -істка'), граматичних позначок в дефініції (франц. *coureur* 'волоцюга' -п.м. *Celui qui court de femme en femme* 'ч.р. Той, хто бігає за жінками'), за допомогою експліцитних слів у тлумаченні (франц. *homme* 'чоловік', *femme* 'жінка'), за допомогою артиклів чоловічого та жіночого роду (тільки для французької мови *Un, une perfide* 'зрадник, зрадниця'). У переважній більшості випадків сема статі представлена за допомогою комбінацій різних засобів.

Висновки до III глави резюмують основні положення дослідження.

Заклучна частина формулює загальні підсумки дисертації, визначає перспективи подальшого дослідження оцінного компоненту лексичного значення слів у контексті.

Основні положення дисертації відбиті в таких публікаціях:

1. Сопоставительная характеристика структурно-семантических типов оценочных существительных - наименований лица в английском, французском и украинском языках. Деп. в ГНТБ

Украины N 502-Ук95 от 28 февраля 1995 г. - 10 с.

2. Оценка в семантике и прагматике//Значение языковых единиц в сравнительном и типологическом аспектах. Сб. науч. трудов. - Донецк: ДонГУ, 1995. - с. 16-26 (в печати).

3. Оценочные номинации как способ создания новых значений//Донбасс и Приазовье: проблемы социального, национального и духовного развития: Тезисы докладов Международной научно-практической конференции. - Мариуполь, 1993. - с. 201-203.

4. Лексикографические способы описания коннотативного значения//Альтернативные идеи, подходы к обучению иностранным языкам в вузе: Тезисы докладов региональной конференции, Донецк, 21-22 июня 1994 г. - Донецк: ДонГУ, 1994. - с. 56-57.

Бессонова О. Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных-наименований лица в английском, французском и украинском языках). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.19. «Теория языкознания», Донецкий государственный университет, Донецк, 1995.

Исследование структурно-семантических особенностей оценочного компонента значения слова в сопоставительном плане позволило выявить общие характеристики оценочной лексики как коммуникативно-значимой системной группировки лексического состава языка и описать особенности ее функционирования в исследуемых языках.

В работе обобщены результаты практического анализа 3182

оценочных наименований лица, полученных из толковых словарей английского, французского и украинского языков. Разработана семантическая классификация типов оценочных наименований лица, а также установлены системные черты в структурно-семантической организации оценочных существительных-НЛ. Выявлены зависимости между структурными и семантическими типами, между лексико-семантическими группами и семантическими типами оценки. Определены лексикографические критерии презентации оценочного компонента значения в словаре.

The research paper presents the results of the comparative investigation of structural and semantic peculiarities of evaluative component of word-meaning. The universal characteristic features of evaluative words were singled out and the functional peculiarities of evaluative words were analysed.

The research is based on the material of 3182 evaluative names of persons from the explanatory dictionaries of the English, French and Ukrainian languages. The semantic classification of evaluative types is worked out. The systemic features in the structural and semantic organisation of evaluative names of persons are considered, that is the attention is focused on the interdependences between structural and semantic types, between lexico-semantic types, between lexico-semantic groups and types of evaluation. The lexicographic criteria of the dictionary presentation of the evaluative component are suggested.

Ключові слова:

назви особи, оцінний компонент лексичного значення слова, структурно-семантичні типи, зіставний аналіз.

Пред-тие «Ред. газ. «ПР», зак. N 917. Тираж 100 экз.

242449

AB 32.332
AB 32.332

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text in the middle section of the page.

Faint, illegible text in the lower middle section of the page.

Faint, illegible text at the bottom of the page.